

Álbarbárok.

Ha a nemzedékek harcát túlságosan romantikus jelszónak és életformának tekintjük is, a nemzedékváltás igen fontos tényező a kultúrák életében. Akár a geológiai réteg, kerül könyörtelenül a mai a tegnapi fölé, belőle nőttek, rátámaszkodva és eltakarva azt. A mélyreható stílusváltozásokat rendesen nem törés, lázadó szeszély hozta létre, hanem a továbbfejlesztés. Teremtő korszakok nyugodtan toldottak renaissanceoszlopokat gótikus falakhoz és állítottak belül barokkoltárokat; folytatták és a művészi újatkeresés ösztönével változtatták a meglevőt. Így nőtt az irodalom világában a magyar romantika, hasonlatosan a némethez, ahol W. Schlegel Goethe-kultuszt üzött, Kazinczy nemzedéke fölé; a tanítvány mesterét tisztelte abban, akit új ideáljaival kíméletlen megtagadott.

Ha a fiatalok erénye a kegyetlenség, az öregeké a meg nem értés. Kazinczynak sejtelve sem volt Vörösmarty céljairól. Két érintkező generáció öntudatoságának, de bizonyos fokig nagyságának is értékmérője ez az érzéketlenség és a haladásnak, a feltörekvő irányzatok megizmosodásának egyik legfőbb lendítője. A védekező ellenfél már elárulja belső bizonytalanságát, csak könnyű fegyverek, gúny és invektívák járnak ki neki, a támadás elsekélyesedik. A közönyösen néző méltó arra, hogy fölébe kerekedjenek; nemes izgalom erőt szegezni szembe az erővel, öntudatos igazakon acélozni a magunk igazát. És főleg a még uralkodó, de élményünkben már szürkévő fakult formanyelvet másra, magunkéra cserélni. A legrosszabb eset, ha a birtokban lévők «megértők»; ilyenkor valami nincs rendjén vagy velük, vagy a fiatalokkal.

Móricz Zsigmond büszke mosollyal az utódait veszi számba a Mai Dekameron új íróinak bemutatásában. Uralkodókban természetes hajlam a dinasztikus érzés, de az irodalomban epigonokat nevel. Móricz szerint a mai magyar irodalmat az igazság keresése jellemzi és különbözteti meg a régi, szórakoztatni kívánó íróktól. Ám a kezdeményező az ő generációja volt, «az első, amely tisztán igazságkereső irodalmat akart termelni». Most nem fessegetem, valóban első volt-e a századelő irodalma az igazságkeresésben és nem volt-e ez a realizmus programja kezdettől fogva, nem érvényesült-e a regényszerűség rovására is Eötvösben vagy Keményben, nem volt-e célkitűzés Mikszáth, Baksay, Petelei, Bródy számára. Másrészt nem kutatom, nem maradt-e az anekdóta az alapréteg a móríci novellákban és regényekben is, mint Jókainál. Elfogadom, hogy ebbe a pontatlan meghatározásba akarta sűríteni a maguk, annak idején új programját: a naturalizmust. (Ami különben szintén pontatlan, de nélkülözhetetlen műszóban összefoglalása egy sokágú szellemi iránylynak.) Mai szemmel az életszerűségben már nemcsak a romantikus gyökereket, túlzásokat és egyoldalúságot látjuk meg, hanem a «valóság», az «élet» erősen irodalmi konvencióváltat is. A «valóság» éppen annyira írói fikció, akár a lovagregények várkastélyai vagy a gáláns regények udvara; a parasztélet kiszakított darabja semmiel sem reálisabb az irodalmi világításban, mint a hősök világa. A társadalmi viszonyok eltolódása más és más környezetet tehetett érdekessé, feldolgoz-

hatóvá; a feldolgozás mindegyiket közös síkra emelte, a regény típust és miliót teremtő módszerei körébe. A paraszt vagy kispolgár alakja minden noteszes megfigyelés ellenére mesterséges szövédmény volt az életelemek, a technikai felhasználhatóság, a műfaj és az írói tendenciák befolyása alatt. A fikciótudat tehát elkerülhetetlenül hatott, ha gyengítve és lefojtva is, az ellenkezőt hirdető program által. A naturalizmus a regényszerűség ellen fordított módszer és szegényes eredményeit éppen ennek az öncsonkításnak köszönheti; a naturalista regényíró nem merte felnagyítani alakjait, az eseményeket. Mellékes pontokon élte hát ki a túlzás nélkülözhetetlen hajlamát; egyes ösztönöket növesztett betegessé, az élet «szennyét» részletezte kínos alapossággal, legkedvezőbb esetben ártatlan szimbólumjátékkal lopta be a valóság meglesett sarkába a monumentálisat.

Ha ez «igazságkeresés» volt, a mai fiatalságnak ironikusan vagy legalább kiábrándultan kellene reátekinteni és más utakra térni. Külföldi elbeszélőknél a fordulat bekövetkezett, nálunk — egyelőre — elmaradt. Móricznak igaza van; ez a nemzedék, legalább a bemutatottak, az ő igazukat keresi. Tényekkel számolnunk kell, de tények ellen tiltakozni is lehet; a kritikus moralistával bővült történéssz.

A dekameron nívója jó, a novellák között nincsenek feltűnően gyenge darabok. A kezdők gyakorlatlanságából, de az újítók váratlan meglepetéseiből sincs benne semmi. Egyéni különbségeket persze érzünk. Akad a tíz között született epigon, van olyan, aki a tanult konvencióba belenőve éri el igazi formáját, vannak látszólagos újítók, és van zsugorított tehetség, akinek a képessége túlmutat a vállalt kereteken. Tamási mesefantáziájában például és különösen Gelléri életből vizióba ívelésében (a megfigyelt emberek minden pontosságuk mellett kissé ködszerűek nála, mindennapi beszélgetéseik és cselekedeteik mögött lappang valami nem magátólértetődő, a valóság fojtó lesz és titokzatos) adva lenne a csirája a naturalizmusból kibontakozásnak, de Móricz fegyelmező befolyása a valóságból kinőni szándékozókat visszarántja, az eltérőket a maga kívánságaihoz idomítja.

Hatása a népi tárgyválasztáson kívül elsősorban technikai, ami a legnagyobb. A magyar novella folyamatosságába, egy életet vagy egy figurát anekdotikusan kitergető modorába Móricz hozta a drámai sűrítés újságát. Petelei is sűrít, de egészen másként, balladaszerűen tömörített eseménysorral, felvillantott epizódok egymásutánjával. Móricz színpadi jelenetre emlékeztetően exponál, párbeszédekben robbantva ki a helyzet feszültségét. Az utóbbi években elbeszélő hangja csodálatosan megérett és olyan darabokban, mint az Ebéd vagy a Barbárok, adja remek példáit a dialógusokon és közbe-közbe néhány áthidaló mondaton nyugvó szerkezetnek. Egyszerre «levegőt» tud teremteni (hogymilyen eszközökkel, annak az elemzése bármilyen izgalmas feladat lenne, most nem tartozik ide) és ez a «levegő» az ideálja megejtett követőinek is. Művészi szempontból az érett, kialakult stílus hatása veszedelmesebb, mint a nyugtalan stílusforradalomé. Szabó Dezső formazüllesztően hatott, de epigonokat nem nevelt, csak küzködőket, akikben továbbberjed a befogadott hatás. Móricz Zsigmond síma készséget hagy fiataljaira, amely megveszteget könnyen kezelhetőségével és gyors, tetszetős eredményeivel. Az első erőfeszítésekre ösztönöz, ha tehetetlenekre is, az utóbbi kényelmes, biztos átvételre; az első csak rossz írórt teremt, a másik rosszabbat: átlagírót.

Hogy a jól megtanulható konvenció, az írói szerszám és nem a realitás iránti érzékük tartja meg őket a naturalizmusban és a népiességben is nem

különleges érdeklődésük, hanem a bevált stílusfogások, kitűnik abból, hogy a paraszt mai alakja, változott helyzete alig szól képzeletükhöz. A traktoros, városiasodó típusra Móricz hívta fel a figyelmet cikkeiben, irodalmilag ő sem, de a fiatalok sem hasznosították. A formai állvamaradás előtt az átadó önelégültségével szemet húny, egyébként maga is elismeri, hogy nem lát «kibontakozó koncepciókat a holnapra». Még a napjainkban oly erős szociális érdeklődés sem frissíti fel tárgyukat, népiességük már csak közömbös szerepjátszás. Álbarbárok.

Akiben erő van a tíz között, előbb-utóbb le fogja rázni az ernyedtségét, meg a túlságosan szuggesztív befolyást és tehetségesen, őszintén rátér a saját eszközeire és mondanivalóira. Helyesebb összeválogatás már most talált volna más irányúakat, sőt magában a népiességben újfajta hangot megütött. De Móricz az ő «szerelmes fiaiban» akart gyönyörködni, még ha az olvasó gyönyörűségének, korszerűségét, modernségét, írói revelációt váró izgalmának rovására is.

Halász Gábor.

Négyesy László : Kazinczy pályája.
A Magyar Tudományos Akadémia kiadása.

Kazinczy Ferenc halálának századik évfordulója sokkal szerényebb és csendesebb ünnep volt, mint 1859-ben születésének centenáriuma. Akkor, az elnyomatás korában, minden virtuos dac Bécs felé feszült s a 2387 nap mártírjának ünneplése szimbólikus tiltakozást és büszke renitenciát jelentett. Hogy azonban ez az 1931-es évforduló sem múlt el maradandó eredmények nélkül, annak értékes dokumentuma Négyesy László könyve, amely Horváth János akadémiai emlékbeszédével együtt a Kazinczy-irodalom jelentős gazdagodása. A két tanulmány mintegy egymást egészíti ki: Négyesy László pszichológiai szemszögből, hosszmetsetben, az író lelkefejlődésének finom rajzával vezet végig a «nagy mozgató» életén, Horváth János kijelöli Kazinczy helyét a szellemtörténetben.

Négyesy László a finomkezü esztétikus nagy hozzáértésével tapintja ki Kazinczy lelkének azokat a szálaít, amelyeken továbbhaladva, belső világa, céljai, tetteinek indítékai is megvilágosodnak. Rámutat arra, hogy Kazinczy maga is esztétikus szellem, akinek «ízlése nagyobb, mint alkotóereje». Ez az «esztétikai attitűd» kiterjed erkölcsi magatartására is: a szép

és jó nála állandó egyensúlyban van. Az új eszmék iránt nagy a fogékonysága, észrevesz és támogat minden fejlődésre képes új irányt. (Báróczy franciaízlésű prózáját, Dayka modern líráját.) De érzéke biztos a régi magyar nyelv és íróművészet alkotásaival szemben is: Zrínyit fölébe helyezi a közkedvelt Gyöngyösinek. Ez a hajlam a régi nyelv iránt nyelvújításában is nagyjelentőségű.

Kazinczy mint kritikus — írja Négyesy — «korántsem volt az az elnéző jóság, akinek az irodalomtörténet tartja»: Csokonai tehetségét elismeri, de rámutat ízlésbeli botlásaira is; Verseghy «Aglája» kötetét bírálva is kifogásolja a költő tisztulatlan ízlését; Kisfaludy Sándorról azt írja, hogy bár Himfyjének ritmusa kecses, mint a menüett lépései, de azért «tűzbe felét» s «újra felét». Panaszkodik a kritika hiányáról s agitál mellette. Kölcsey az ő példája után adja közre kritikáit a Tudományos Gyűjtemény lapjain 1817-ben.

Kazinczy fordításairól szólván, kiemeli Négyesy az író nagy stílusérzékét: minden fordításával egy-egy új stíljproblémát akar megoldani, egy-egy stíltípust meghonosítani. Különösen finomak Négyesy megállapításai Kazinczy költészetéről. Meg tudja éreztetni azt a lelkendező örömet, amit a kor nyelvi és formai akadályok-